

Suomen toimet korkeakoulutuksen laadunvarmistamisessa Bolognan julistuksen johdosta

Hannele Salminen

Bolognan prosessi on vuonna 1998 eurooppalaisten opetusministereiden aloittama hanke. Prosessiin sitoutuneiden maiden tavoitteena on luoda vuoteen 2010 mennessä kansainvälisesti kilpailukykyinen, työvoiman vapaata liikkumista tukeva eurooppalainen korkeakoulualue. Välitavoitteet on asetettu vuoteen 2005. Ne ovat aiheuttaneet uudistamistarpeita myös suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä. Osa uudistuksista on jo aloitettu, osa on parhaillaan suunnitteilla kuitenkin siten, että ne toteutuisivat edellä mainitulla aikataululla.

Tähän prosessiin liittyen opetusministeriö asetti elokuussa 2003 työryhmän tekemään esityksiä suomalaisen korkeakoulutuksen laadunvarmistuksen kehittämiseksi. Työryhmän tuli tammikuun, sittemmin helmikuun 2004 loppuun mennessä kartoittaa korkeakoulutuksen laadunvarmistukseen liittyvä eurooppalainen ja muu kansainvälinen kehitys ja Suomen kannalta keskeiset muutokset; analysoida suomalaisen korkeakoulutuksen laadunvarmistuksen nykytila ja kehittämissä tarpeet; tehdä esitykset suomalaisen korkeakoulutuksen laadunvarmistuksen kehittämiseksi sekä muut tarpeelliset kehittämissä ehdotukset.

On tärkeää, että korkeakoulut osallistuvat mahdollisimman laajasti työryhmän ehdottamaa uutta arviointia, laadunvarmistusjärjestelmien auditointia koskevaan keskusteluun, niin että toteutus on suunniteltu alusta alkaen yhteistyössä. Tällöin kansallisessa järjestelmässä tarvittavia toimia voidaan viedä eteen päin korkeakoulujen toivomalla tavalla. Tämän artikkelin tarkoitus on tuoda työryhmän esitykset mahdollisimman laajasti yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tietoisuuteen ja virittää aktiivista keskustelua erilaisten näkökulmien esiin tuomiseksi.

SORBONNESTA BOLOGNAAN

Sorbonnessa toukokuussa 1998 Saksan, Ranskan, Italian ja Iso-Britannian korkeakoulutuksesta vastaavien opetusministereiden allekirjoittama julistus "Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System" (anon 1998) oli pohjana kesäkuussa 1999 käynnistyneelle Bologna-prosessille.

Sorbonnen julistus tähtäsi korkeakoulututkimusten järjestelmien harmonisaatioon, tavoitteena niiden selkeys ja tunnistaminen sekä Euroopassa että maailmanlaajuisesti. Siinä ei vielä mainittu mitään laadunvarmistusmekanismista, jolla tähän päästäisiin.

Bolognan julistukseksi kutsutun asiakirjan allekirjoitti Bolognassa kesäkuussa 1999 yhteensä 29 Euroopan maan opetusministerit. Bolognan julistuksen perimmäinen tavoite on synnyttää yhteinen eurooppalainen korkeakoulutusalue vuoteen 2010 mennessä. Tarkoituksena on lisätä eurooppalaisen korkeakoulutuksen kilpailukykyä ja vetovoimaa muihin maanosiin verrattuna. Julistuksessa todetaan mm: "Kulttuurien elinvoima ja tehokkuus voidaan mitata sillä vetovoimalla, mikä sillä muille maille on. Haluamme varmistaa, että Euroopan korkeakoulujärjestelmällä on ainutlaatuisen kulttuuri- ja tiedetraditioidemme arvoista, maailmanlaajuisesta vetovoimaa." (anon 1999 a)

Bolognan julistus ei ole yksittäisiä maita sitova sopimus, vaan ilmaus yhteisestä tahtotilasta, jota edistetään kansallisin toimenpitein. Bolognan julistus oli kuitenkin melko selvästi ja operationaalisesti avaus tutkintojen kvalifikaatioiden määrittelyyn ja kaksiportaiseen tutkintojärjestelmään, jossa tehdään jako undergraduate- ja graduate- tasoon sekä ECTS - opintoviikkojärjestelmän käyttöönottoon. Sen sijaan koulutuksen laadunvarmistus ei ollut siinä vielä mitenkään laajasti esillä. Puhuttiin ainoastaan eurooppa-

laisen yhteistyön vahvistamisesta laadunvarmistuksessa pyrkimyksenä kehittää vertailukelpoisia kriteereitä ja metodologioita. Tätä tukee toinen mielenkiintoinen havainto, että laadunvarmistus oli ainoa asiakokonaisuus, jossa Bolognan julistuksen allekirjoittaneet ministerit luistivat alkuperäisestä, paljon radikaalimmasta esityksestä, joka oli esitetty valmisteluraportissa. (anon 1999 b. Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe ("Trends 1"), op.cit.)

DS Diploma Supplement, EU:n Euroopan neuvoston ja UNESCO:n yhteisesti suunnittelema tutkintotodistuksen liite, jossa on vakiomuotoinen selostus tutkinnon suorittaneen henkilön seuraamien ja päätökseen saamien opintojen luonteesta, tasosta, asiayhteydestä, sisällöstä ja muodosta. Liite helpottaa koulutus- ja ammatti-pätevyden akateemista ja ammatillista tunnistamista.

PROSESSIN SEURANTA

Prosessin seuranta ja työohjelman laatimista varten on muodostettu seurantaryhmä, Bologna Follow-up group, jossa on edustaja kustakin prosessiin osallistuvasta maasta. Ryhmä kokoontuu muutaman kerran vuodessa ja se sopii, mitä kansainvälisiä tilaisuuksia prosessiin liittyen järjestetään, mitä selvityksiä laaditaan ja miten prosessin etenemisestä raportoidaan ministereille.

Ensimmäinen ministeritasoinen seurantakokous järjestettiin Prahassa toukokuussa 2001. Siellä hyväksyttiin menettelytavat prosessin laajentamiselle ja muutama uusi maa hyväksyttiin mukaan. Alkuperäisiin tavoitteisiin lisättiin opiskelijoiden osallistuminen prosessiin, elinikäinen oppiminen sekä yhteisten tutkintojen (joint degrees) luominen. Erityistä huomiota Prahankokouksessa kiinnitettiin laadunarviointiin eurooppalaiseen yhteistyöhön. Toinen seurantakokous järjestettiin Berliinissä syyskuussa 2003. (Communiqué of the Conference)

Huolimatta laatua koskevasta epämääräisestä, ei-sitovasta lausumasta, Bolognan julistuksen seuranta täytti edellä mainitun laatutyhjiön kiinnittämällä merkittävästi huomiota laadunäkökohtiin alkaen evaluaatiosta ja laadunvarmistuksesta. Termi "akkreditaatio" (accreditation) tuli esiin Euroopan korkeakoulujen kokouksessa eli "Salaman viestissä" ("Salamanca Message") maaliskuun lopussa 2001 (anon 2001 a). Sieltä

se eteni opetusministereiden Prahankommunikeaan toukokuussa 2001, jolloin akkreditaatio mainittiin laadunvarmistuksen mahdollisena mekanismina (anon 2001 b). Ministerit ilmaisivat Prahassa tyytyväisyytensä Bolognan prosessin jatkosta: seurantaryhmän teettämän raportin perusteella saatettiin todeta, että useimmat allekirjoittajat sekä yliopistot ja korkeakoulut olivat hyväksyneet Bolognan julistuksen tavoitteet Euroopan korkeakoulujärjestelmän kehittämisen perustaksi. Ministerit toistivat Bolognan prosessiin liittyvän kantansa, että eurooppalainen korkeakoulutusalue on toteutettava vuoteen 2010 mennessä. Tämä tavoite on sittemmin vahvistettu seurantaprosessissa yhä uudelleen.

Tässä tarkoituksessa Berliinissä ministerit sopivat, että vuonna 2005 kansallisten laadunvarmistamisjärjestelmiin tulisi kuulua:

- eri asianosaisten elinten ja laitosten välinen vastuunjako
- koulutusohjelmien tai korkeakoulujen arviointi, mukaan lukien sisäinen arviointi, ulkoinen arviointi, opiskelijoiden osallistuminen arviointiin sekä tulosten julkistaminen
- akkreditaatio-, sertifiointi- tai muu vastaava järjestelmä
- osallistuminen kansainväliseen toimintaan, yhteistyöhön ja verkostoihin.

Siitä lähtien paineet korkeakoulutuksen laadunvarmistuksen lisäämiseen ovat jatkuvasti kasvaneet Euroopan EU-maissa. Eräänä keinona on keskustelussa ollut esillä myös akkreditaatio. Vaikka laadunvarmistusta ja akkreditaatiota ei hyväksytty helposti Bolognan prosessin osaksi, tässä vaiheessa ne eräiden tutkijoiden väittämän mukaan (esim. Haug 2003) näyttävät nyt jopa ehdottoman olennaisilta kysymyksiltä yhtenäistä eurooppalaista korkeakoulutuksen aluetta luotaessa. Yhteiset korkeakoulumarkkinat tarkoittavat, ettei enää riitä, että tiedämme itse, mitä teemme, vaan jokaisen maan koulutuksen on oltava uskottava ja ymmärrettävä myös muille, ulkomaisille tahoille. Ajatuksena on, että tämä voidaan osoittaa yhtenäisen tutkintorakenteen ja kunkin maan kansallisen laadunvarmistuksen avulla.

Berliinin kommunikean edellyttämistä kansallisen laadunvarmistusjärjestelmän osista nykyinen suomalainen järjestelmäme näyttäneen vastuun-

jakoa, koulutusohjelmien tai korkeakoulujen arviointia ja kansainväliseen toimintaan osallistumista koskevat vaatimukset. Sen sijaan meillä ei ole akkreditointia, sertifiointia, eikä selvästi osoitettavissa olevaa muuta vastaava kattavaa järjestelmää.

BOLOGNAN PROSESSIN SEURAUKSIA: LAADUNVARMISTUKSEN TARVE

Monet Euroopan maat organisoivat uudelleen koko korkeakoulutusjärjestelmänsä. Tutkintorakenteet Euroopassa ovat kehittyvässä Bolognan suuntaisiksi, ja bachelor-master -rakenteesta on tulossa vallitseva malli. Tutkintojen laajuudet ja pituudet kuitenkin vaihtelevat. Yleisimmät rakenteet ovat 3+2 vuotta tai 4+1 vuosi. ECTS- mitoitussuunnitelma ja tutkintotodistuksen liite ovat käytössä useissa maissa. Selvästi Bolognan prosessin seurauksena on lisäksi havaittavissa Euroopassa uusi ilmiö: yksityisten yliopistojen syntyminen maihin, joissa niitä perinteisesti ei ole ollut. Esimerkkinä tästä mm. Sveitsi monien Itä-Euroopan maiden ohella.

On syytä muistaa, että useissa maissa kandidaatti- ja maisteritasoisia korkeakoulututkintoja tai niihin verrattavia muita kaksiportaisia tutkintoja voi suorittaa sekä yliopistoissa että muissa korkeakouluissa. Bolognan prosessin aikaansaatavat reformit rakentuvat kolmesta elementistä:

- kaksiportaisesta bachelors-master- tutkintorakenteesta perinteisten pitkien "putkimaisien" tutkintojen sijaan;
- ECTS- opintoviikkojärjestelmään siirtymisestä ja
- laadunvarmistus-/ akkreditaatiomekanismeista, joista tavallisesti vastaa kansallinen arviointielin (agency).

Haug & Tauc (2001) kutsuvat edellä kuvattua kultaiseksi triangeliksi, ja toteavat, että eurooppalainen korkeakoulutuksen alue on kehittynyt siitä huolimatta, että Sorbonnen julistukseen pohjautuvat kultaisen triangelin reformit ovat alkaneet varsin voimattomasti. Tämä taas kuvastaa sitä, että koherentti, kilpailukykyinen, ulkoisesti ja sisäisesti selkeä yhteinen eurooppalainen tutkintorakenne, jota Bolognan prosessilla tavoitellaan, vaatii voimakkaita monenkeskisiä laadunvarmistus- ja laadunosoittamisen mekanismeja.

Westerheijden ja Van der Wende (2001) väittävät, että Bolognan prosessista täytyy automaattisesti siirtyä Euroopassa korkeakoulutuksen laadun varmistamiseen prosessin edellyttämällä tavalla. Haug (2003) puolestaan toteaa, että monen korkeakoulun epäröinnistä ja joidenkin aktiivisesta vastustuksesta huolimatta Euroopan tasolla tarvitaan järjestelmällinen vastaus laadunvarmistuksen/akkreditaation kysymyksiin.

Akkreditoinnilla tarkoitetaan yleensä virallista korkeakoulujen tai niiden ohjelmien hyväksymistä tai laatuleimojen myöntämistä niille (Opetusministeriö 2004:6,48). Prosesseina arviointi (evaluation, assessment) ja akkreditaatio (accreditation) eivät yleensä poikkea juuri toisistaan: niiden vaiheet, toimenpiteet ja menetelmät ovat pitkälti samankaltaisia. Muun arvioinnin ja akkreditoinnin välistä eroa voisi kuvata siten, että evaluoinnista poiketen akkreditointi on arviointia, joka johtaa akkreditoinnin kohteena olleen korkeakoulun tai sen osatoiminnan kannalta ehdottomaan lopputulemaan: kohteen hyväksyntään sellaisenaan tai ehdollisena, tai hylkäykseen (Salminen & Lampinen 2004, 67).

Monien muiden tavoin Lampinen (2003,67) arvelee, että korkeakoulujen kehitystä tulevat vastaisuudessa ohjaamaan globaalit, kansainväliset voimat. Rinne (2002,93-120) näkee Suomen olevan kulkemassa aiemmasta poikkeavaan epäkansalliseen ja ylikansalliseen koulutuspolitiikkaan. Hänen arvionsa mukaan englantia puhuvissa maissa liike kulkee kohti suurempaa yhtenäisyyttä ja keskushallintaa; Euroopan manermaalla suuntaus olisi kohti suurempaa valtionhajautusta ja instituutioiden autonomiaa ja uuden julkisen johtamisen paradigman esiintuloa. Rinteen mukaan koulutuspolitiikasta on tullut kansallisten ongelmien ratkaisemisen sijaan enemmänkin kansainvälisten koulutusideologioiden soveltamista suomalaiseen toimintaan. Lampinen (2002, 67) toteaa, että kansainväliset järjestöt, kuten OECD, ovat toimineet tehokkaasti koulutuksen yhdenmukaistamisen agentteina. Tähän voisi lisätä, että tällä hetkellä näyttää siltä, että EU:n jäsenmaita sitovat koulutuspoliittiset linjaukset ja niiden edellyttämät toimenpiteet vievät tähän suuntaan arvioitua nopeammin ja voimakkaammin.

ARVIOINTIELINTEN ROOLI

Lähes kaikilla Euroopan mailla on kansallinen järjestelmä tai kansallinen arviointielin korkeakoulutuksen laadun arviointia varten. Suomessa korkeakoulutuksen kansallisesta arvioinnista vastaa Korkeakoulujen arviointineuvosto (KKA). Sen toiminta käynnistyi vuonna 1996 ja varsinaiset arvioinnit aloitettiin vuonna 1997. Korkeakoulujen arviointineuvosto on ainoa Suomessa toimiva virallistettu korkeakoulujen ulkoinen laadun arviointielin, mutta korkeakoulut voivat järjestää myös muita itseään koskevia arviointeja. Monet korkeakoulut ovat osallistuneet niin kotimaisiin kuin ulkomaisiin voimin täydennettyihin toimintansa arviointeihin.

Lukuisissa maissa myös Euroopan ulkopuolella on laadun arviointia suorittavia agencyjä. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa korkeakoulutuksen arviointi on elänyt uutta nousukautta vuodesta 2001 lähtien (Smouth & Stephenson 2002). Eri maissa arviointitoiminnoissa tulevat esille samat elementit. Pääpiirteissään eri maissa on myös kohdattava ja pohdittava samat ongelmat. Huolimatta arviointien erilaisista tavoitteista ja arviointielinten (agencyjen) suuresta määrästä monissa hyvinkin erilaisissa maissa ovat omaksutut metodit yllättävän yhdenmukaisia (Leeuw 2002).

Vaikka kansalliset arviointielimet voivat toimia tehokkaasti tai pätevästi, puhtaasti kansallinen laadun tarkastelu ja lähestymistapa sisältää Haugin (2003) mukaan seuraavat kolme sisäänrakennettua rajoitetta:

- 1) Kansalliset arviointielimet on tapana asettaa eristyksissä siitä, mitä tapahtuu muissa maissa ja siksi ne eroavat toisistaan esim. statuksiltaan (näennäis-valtiollinen, puoli-itseenäinen tai yksityinen), tehtäviltään (auktorisointi, evaluointi, akkreditointi, kehittäminen), lähestymistavoiltaan (korkeakoulu- tai järjestelmä- tai koulutusohjelmien tai koko organisaation tarkastelu, panos- tai tuotos-tarkastelu), keinoissa, koossa jne.

Haugin mukaan puhtaasti kansallisissa lähestymistavoissa on olemassa suuri vaara -miltei varmuus - siitä, että kun Bolognan prosessi pyrkii johtamaan Euroopan pois tutkintojen ja kvalifikaatioiden viidakosta, tämä voidaan estää luomalla kaaottinen laadunvarmistusjärjestelmien ja arviointielinten viidakko.

- 2) Kansalliset lähestymistavat herättävät helposti omahyväisyyden epäilyn, tai epäilyn että ne palvelevat itseään. Todellista luottamusta voi olla vaikeaa saada aikaan - sitä vaikeampi, mitä pienempi korkea-asteen sektori on. Laadua ei voi itse julistaa, se on olemassa kun toiset ovat se todenneet (omistajat, käyttäjät). Kansalliset laadunvarmistuksen välineet menettävät merkityksensä, jos niihin ei luoteta kyseisen maan ulkopuolella. Tämä puolestaan voi vaikuttaa laadunvarmistuksen houkuttavuuteen ja luotettavuuteen myös omassa maassa.

Huolimatta aidoistakin paikallisista pyrkimyksistä laatujärjestelmien investoinnit, joilla ei saavuteta kriittistä massaa tai riittävää itenäisyyttä paikallisesta hyödystä, eivät todennäköisesti tule kannattamaan. Kansalliset arviointielimet (agencies) voivat kuitenkin olla uskottavia laajemmassa mitassa, kun niiden omaa laatua ja johtopäätösten tekoa varmennetaan. Toisin sanoen agencien laadunvarmennuksen mekanismit ja niiden laatutyö ovat olennaisia ja järjestettävissä ainoastaan Euroopan tasolla multilateraalisesti.

- 3) Eräät Euroopan kannalta keskeiset seikat ovat luonteeltaan ylikansallisia eivätkä noudata valtiollisia rajoja. Tämä koskee erityisesti "muista maista tuotettua" tai ylikansallista koulutuksen laadunvarmennusta, joka on kehitynyt Euroopassa viimeisen vuosikymmenen aikana ja josta on tullut merkittävä tekijä monissa maissa, etenkin Keski-, Itä- ja Etelä-Euroopassa. Puhtaasti kansalliset vastaukset tähän uuteen kansainväliseen kysymykseen voivat johtaa seurauksiin, joita tuskin voidaan mitata Euroopassa. Esim. jonkin USA:laisen yliopiston koulutusohjelma voi olla saatavilla etäkampuksilla tai etäopetuksena monissa Euroopan maissa ja se voidaan akkreditoida jossain ja jossain sitä taas ei hyväksytä. Tämä on uusi potentiaalinen sekamelskan tai epämääräisyyden lähde ajattellessa eurooppalaisia korkeakoulututkintoja.

Toinen aspekti asiaan vielä on se, että Euroopan ulkopuolisen korkeakoulun tai ohjelman akkreditointi vain yhdessä EU-maassa voi johtaa seurauksiin muissa maissa esim. yhteistyökonsoortioon tunkeutumisenä. Vain Euroopan tasolla yhteisesti voidaan luoda mittareita sen takaa-

miseksi, ettei luoda helppoa takaporttia Euroopan korkeakoulutuksen alueelle pääsyyn. (Haug 2003)

LAADUN KÄSITTEESTÄ

Laadulla on monta ulottuvuutta ja se voidaan määritellä näkökulmasta riippuen usealla eri tavalla. Raivola (2002, 17) toteaa, että olisi houkuttelevaa määritellä laatu standardeina, ja pettävän yksinkertaista uskoa, että standardeja kiristettäessä laatu paranisi. Ainakin Korkeakoulujen arviointineuvostossa sekä vastikään toimineessa opetusministeriön työryhmässä (Opetusministeriö 2004) on katsottu, että koulutuksen laadun varmistukselle, laatujärjestelmille tai laatutyölle ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa menettelyä tai mallia. Suomalainen ajattelu näyttäisi vastaavan lähinnä seuraavaa Woodhousen määrittelyä laatutyöstä ja laadunvarmistuksesta.

Laadunvarmistuksen ja laatutyön tärkeä piirre on toimintojen systematisointi: tiedetään, mitä tehdään, miksi tehdään ja millä tavalla tehdään, miten laatutyö otetaan käytännön työssä ja päätöksenteossa huomioon ja miten ulkopuolelta, yhteistyökumppaneilta tuleva palaute kytketään osaksi laatutyötä. Laatuauditoinnin tehtävänä on varmistaa, ovatko organisaation rakenteet sellaiset, että sen on mahdollista saavuttaa tavoitteensa, vai ovatko päämäärät vain teoreettista pr-toimintaa irrallisina organisaation todellisesta toimintojen toteutuksesta. Toisin sanoen, ovatko organisaation rakenne ja toiminnat sopivia sen tavoitteisiin. (Woodhouse 2003, 133)

Audit -käsite on tarkoittanut alunperin tilintarkastusta, mutta se on laajentunut koitamaan sekä yleistä toiminnan arviointia että nimenomaan laadunvarmistusjärjestelmien arviointia. Auditointi on riippumatonta arviointia, jossa selvitetään, toimiiko laadunvarmistusjärjestelmä tavoitteidensa mukaisesti, tehokkaasti ja tarkoituksensa sopivasti. Korkeakoulujen arvioinnin yhteydessä puhutaan sekä laatuauditoinneista että akateemisista auditoinneista (quality audit, academic audit), mutta asiallisesti näiden kahden välillä ei ole eroa. (Opetusministeriö 2004:6, 49)

Laadunvarmistuksella tarkoitetaan niitä menettelytapoja, prosesseja tai järjestelmiä, joiden avulla turvataan ja kehitetään korkeakoulun, sen järjestämän koulutuksen ja muun toiminnan laatua. Laatutyö tarkoittaa usein samaa kuin

laadunvarmistus, mutta joskus laatutyöllä viitataan myös laadunvarmistusjärjestelmien kehittämiseen. Laadunvarmistusjärjestelmä tarkoittaa laadunvarmistuksen menettelytavoista muodostuvaa kokonaisuutta. (Opetusministeriö 2004:6, 50)

Kunkin korkeakoulun on luotava omaan tilanteeseensa sopiva laadunvarmistusjärjestelmä ja -tapa. Korkeakoulun omassa laadunvarmistus- tai akkreditaatiojärjestelmissä on tärkeää se, miten tekniset ratkaisut tukevat laatua. Korkeakoulun laadunvarmistuksessa olennaisia osia ovat strategiatyö, oman toiminnan itsearviointi, seuranta- ja palautejärjestelmät, sisäiset ohjausmekanismit ja päätetyt vastuut ja vapaudet. On tietysti tärkeää, että korkeakoulu tietää itse, mitä se laadulla tarkoittaa, millaista toimintaa ja millaisia prosesseja ja millaisia tuloksia se toiminnallaan tavoittelee. (Huttula 2003)

BOLOGNAN PROSESSI JA LAADUNVAR- MISTUKSEN KYSYMYKSET SUOMESSA

Bolognan prosessin kysymykset ovat nousseet myös Suomessa hyvin ajankohtaisiksi, sillä Suomi sitoutui Bolognan julistuksessa muiden EU:n valtioiden mukana kehittämään ymmärrettäviä, eri maissa yhdenmukaisia kaksiportaisia korkeakoulujen tutkintorakenteita, opintojen ECTS - mitoitussjärjestelmää, liikkuvuutta, laadunarviointia ja korkeakoulutuksen eurooppalaista ulottuvuutta, mikä tarkoittaa kansainvälisen yhteistyön ja verkostoitumisen tiivistämistä sekä kieli- ja kulttuurikoulutusta. Laadunarviointi puolestaan toimii avaimena moniin em. luettelon muihin tavoitteisiin edettäessä. Laadunvarmistusjärjestelmät ja niiden tunnustaminen ovatkin hallinneet Bolognan prosessia viime aikoina. Useissa maissa on otettu käyttöön erilaisia akkreditointijärjestelmiä.

Suomessa yliopistojen suhtautuminen Bolognan julistukseen oli alkuun, julistuksen allekirjoittamisen jälkeen varsin kielteistä. Tilanne on sittemmin kuitenkin olennaisesti muuttunut ja yliopistot ovat aktiivisesti lähteneet kehittämään valmiuksiaan osallistua Euroopan korkeakoulutusalueen luomiseen. Ammattikorkeakoulut ovat suhtautuneet alusta alkaen neutraalimmin tai jopa myönteisesti prosessiin.

Koko korkeakoululaitosta koskeva kansainvälisen toiminnan strategia ja tässä vaiheessa yli-

opistojen tutkintorakenteen uudistaminen ovat ne keskeiset keinot, joilla Suomen yliopistojen asemaa Euroopan korkeakoulutusalueella pyritään vahvistamaan. Laadunvarmistuspolitiikan vahvistaminen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa ovat myös keskeisellä sijalla.

Suomessa uusi kaksiportainen tutkintorakenne otetaan käyttöön yliopistoissa 1.8.2005. Kaksiportaisen tutkintorakenteen luominen ammattikorkeakouluihin edellyttää ammattikorkeakoulujen jatkotutkinnon aseman selkeää määrittelyä korkeakoulututkintojen järjestelmässä. Opetusministeriössä on kuitenkin pidetty perusteltuna, että nykyiset 120-180 ov:n laajuiset ammattikorkeakoulututkinnot (ns. perustutkinnot) säilyvät nykyisen laajuisina. Kokeiluna käynnissä olevan amk-jatkotutkinnon asemaa ja tasoa ei ole toistaiseksi määritetty. Suomalainen korkeakoulujärjestelmä ei siten nykyisellään kokonaisuudessaan vastaa ongelmitta Bolognan prosessin edellyttämää kaksiportaista tutkintorakennetta (Salminen 2000, 72). Ammattikorkeakoulujen jatkotutkinto muodostaisi kirjoittajan mukaan luontevan reitin toteuttaa Bolognan sopimuksen edellyttämä kaksiportainen tutkintojärjestelmä myös ammattikorkeakouluissa. Ilman jatkotutkintoa tilanne olisi koko ammattikorkeakoulujärjestelmämme kannalta dramaattinen. Vuosi 2010 on takaraja, johon mennessä Bolognan prosessin toimien tulisi olla valmiina. Jos vasta nyt, vuonna 2004 tai myöhemmin, ryhdyttäisiin suunnittelemaan ja kehittämään ammattikorkeakoulujen kaksiportaista tutkintojärjestelmää, emme ehtisi sitä tehdä tavoitteena olevassa ajassa. Tällöin koko suomalaisen ammattikorkeakoulujärjestelmän kansainvälinen vertailtavuus ja uskottavuus kärsisi merkittävän kolauksen ja suomalainen kahden pilarin korkeakoulujärjestelmä olisi varmasti syystäkin erittäin kriittisen tarkastelun kohteena. Kuitenkin esimerkiksi OECD:n kansainvälinen arviointiryhmä totesi vuonna 2001, että suomalainen ammattikorkeakoulujärjestelmä ja toiminta yliopistojen rinnalla erilaistuneisiin tehtäviin perustuvassa kahden pilan mallissa toimii hyvin. Tulevaisuuteen tähdäten em. arviointiryhmä totesi, että jos amk-jatkotutkinnoista tulee master-tasoisia, ne voisivat tarjota vaihtoehdoisen väylän niin yliopisto- kuin ammattikorkeakoulututkinnonkin jälkeen opetustehtäviin pyrkiville (OECD 2003, 218.)

Opintojen mitoitus on tarkoitus muuttaa ECTS-pohjaiseksi yhtä aikaa ammattikorkeakouluissa ja

yliopistoissa. Suomalaiset korkeakoulut ovat käyttäneet ECTS-järjestelmää opintosuoritusten siirtojärjestelmänä kansainvälisen opiskelijavaihdon toteuttamisessa. Järjestelmän käyttö on osoittanut oman opintoviikkojärjestelmämme ongelmat erityisesti yliopistoissa, ja siksi tutkintorakennuudistuksessa siirrytäänkin suoraan ECTS-pohjaiseen mitoitukseen.

Suomessa yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat laajasti ottaneet käyttöön tutkintotodistuksen liitteen (diploma supplement). Kyseessä on EU:n, Euroopan neuvoston ja UNESCO:n yhteisesti suunnittelema liite, joka antaa lisätietoja opiskelijan suorittamista opinnoista, tutkinnon statuksesta ja tutkinnon tuottamasta kelpoisuudessa jatko-opinnoissa ja työelämässä. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat asetuksen nojalla velvoitettuja antamaan tällaisen liitteen opiskelijalle hänen sitä pyytäessään.

Laadunarviointiin liittyvässä eurooppalaisessa yhteistyössä yhteisten menetelmien ja tasomäärittelyjen löytämiseksi on ENQA (European Network of Quality Assurance in Higher Education) -verkosto keskeisessä roolissa. ENQAn rooli on korostui erityisesti syksyllä 2003 pidetyn Berliinin seurantakokouksen julkilausumassa.

Suomi on sikäli poikkeusasemassa ENQA:n kanssa tehtävässä yhteistyössä, että verkoston sihteeristö on Suomessa ja sijoitettu fyysisesti Korkeakoulujen arviointineuvoston yhteyteen. Näin ollen kanssakäyminen ja tiedonkulku on välitöntä ja nopeaa.

TILANNE ERÄISSÄ MUISSA MAISSA

Jo vuoden 1999 Bolognan konferenssissa todettiin, että korkeakoulujen ja niiden tutkintojen tunnustamisen laadunvarmistus- ja akkreditatioproceduurit vaihtelevat suuresti maasta toiseen. Kaikissa prosessiin sitoutuneissa maissa korkeakoulut olivat autonomisia, mutta valtion säätelyn ja kontrollin määrää korkeakouluihin ja niiden toimintoihin vaihtelee.

Viidessä vuodessa eurooppalainen korkeakoulutuksen laadunarviointi on kehittynyt nopeasti. Lähes kaikkiin Euroopan maihin on perustettu itsenäiset kansalliset tai alueelliset arviointiorganisaatiot, erityisesti yliopistokoulutuksen arvioimiseksi. Berliinin opetusministerikokouksen kommunikassa painotettiin yhteisesti jaettujen arviointikriteerien ja metodien tarvetta, joiden

kehittämiseksi ministerit antoivat mandaatin "European Network for Quality Assurance in Higher Education" (ENQA) -verkostolle.

Bolognan prosessista on Euroopassa ollut jossain määrin seurauksena akkreditaatioaalto. Monet Euroopan maat, esim. Saksa, ovat katsooneet Bolognan prosessin suorastaan edellyttävän akkreditaatiota. Myös Hollannissa on siirrytty selvästi akkreditaation suuntaan. Vuodesta 2002 alkaen siellä vain akkreditoitu korkeakouluyksikkö voi hakea valtiolta rahoitusta, vain sellaisen korkeakoulun tutkinnot kuuluvat viralliseen tutkintojärjestelmään ja opiskelijat voivat saada opintotukea (Eurydice 2003). Professori Harveyn mukaan (2003) Eurooppa on parhaillaan syösyssä kohti akkreditointibuumia. Harveyn mielestä tällainen lähestymistapa perustuu naiiveihin ja osin kritiikittömiin näkemyksiin akkreditoinnista.

Jotkut akkreditointia harjoittavat maat ovat vahvistaneet keskinäistä yhteistyötään, jotta akkreditoinnista tulisi keskeinen eurooppalainen arviointimenetelmä. ENQA tukee verkostona akkreditointia harjoittavien maiden keskinäisen yhteistyön kehittämistä, mutta on lähtenyt siitä, että akkreditointi on yksi monista arviointimenetelmistä, jolla on oma paikkansa ENQA:n toimintaympäristössä.

On mielenkiintoista, että Bolognan prosessin edellyttämiin kansallisiin ratkaisuihin on Hollannissa ja Tanskassa valittu erilainen lähestymistapa. Näissä maissa oli aiemmin toisiaan muistuttavat, vertailukelpoiset korkeakoulutuksen laadunvarmistusmekanismit. Tällä hetkellä molemmat maat ilmoittavat, että niiden täytyy edistää laatu järjestelmiensä kansainvälisyyttä ja samalla säilyttää kansalliset arviointijärjestelmänsä. Hollanti on valinnut maan sisäiseen, kansalliseen säätelyyn perustuvan strategian, akkreditaation; Tanska puolestaan kansainväliset ja alueelliset yhtäpitävyyden strategiat, jolloin kansainvälistä kanssakäymistä ohjaa keskinäisen tunnustamisen periaate. Hollannin akkreditointi pyrkii takaamaan koulutuksen kansainvälisen yhteensopivuuden ja laadun kontrollin, Tanskan omaksuma keskinäisen tunnustamisen järjestelmä koulutuksen kansainvälisen yhteensopivuuden ja laadun kehittämisen. (Faber & Huisman 2003)

Ruotsissa korkeakoulujen arviointi alkoi 1990-luvun puolivälissä. Se kohdistui sekä korkeakouluihin että koulutusohjelmiin. Ratkaisu

oli siinä suhteessa samantapainen kuin Suomessa, että koulutusohjelmia arvioitiin valikoiden, mutta korkeakoulut kattavasti. Korkeakoulujen arviointi on ollut audit-tyyppistä (granskning av kvalitetsarbete). Ensimmäiset auditoinnit tehtiin vuosina 1995-1998 ja seurantakerros vuosina 1999-2002. Vuonna 2001 Ruotsin parlamentti päätti, että kaikki tutkintoon johtavat koulutusohjelmat tulee arvioida. Arvioinnit kattavat sekä perus- että tutkijakoulutuksen. Högskoleverket on käynnistänyt koulutusohjelma-arvioinnit, jotka on tarkoitus viedä läpi kuudessa vuodessa. Arvioinnissa koulutusohjelmat voivat saada vihreän, keltaisen tai punaisen kortin; viimeksi mainittu tarkoittaa koulutusohjelmaoikeuksien menettämistä (Franke 2002).

Saksan uusi akkreditointijärjestelmä on kaksitasoinen. 17-jäseninen akkreditointineuvosto on kansallisen tason koordinoiva elin, joka toimii liittovaltion tasolla. Se myös vastaa meta-arvioinneista eli akkreditointitoimistojen akkreditoinneista ja on ENQAn jäsen.

Osavaltioissa toimii kuusi akkreditointitoimistoa (ACQUIN, AHPGS, AQAS, ASIIN, FIBAA ja ZevA), jotka suorittavat korkeakoulujen tutkintoon johtavien koulutusohjelmien akkreditoinnit. Korkeakoulut valitsevat itse akkreditointitoimiston ja akkreditointien sisällöt vaihtelevat korkeakoulujen toimivien mukaan. Toimistot siis kilpailevat keskenään ja voivat erikoistua tiettyjen alojen arviointiin. Yhteisiä kansallisia standardeja ja kriteerejä ei ole. Akkreditointitoimistojen toimintaa voi luonnehtia liiketaloudelliseksi, vaikka ne ovatkin voittoa tavoittelemattomia organisaatioita. Niiden palvelut ovat maksullisia; koulutusohjelman akkreditointi maksaa noin 12 000 € korkeakoululle.

Akkreditointiprosessi noudattaa samoja periaatteita kuin ulkoiset arvioinnit Suomessa. Akkreditoinnin tuloksena koulutusohjelmalle annetaan joko akkreditointipäätös, ehdollinen päätös tai kielteinen päätös. Saksassa on tähän mennessä toteutettu noin 400 akkreditointia ja vain muutama niistä on johtanut kielteiseen päätökseen. Saksassa akkreditoinnit toteutetaan jatkossa siten, että vain uudet Bolognan prosessin mukaiset BA/MA- tutkinnot akkreditoidaan. Vanhat koulutusohjelmat tulevat akkreditointiprosessiin mukaan sitä mukaa, kun ne korvataan uusilla tutkinnoilla. Akkreditointien määrä tulee lähivuosien aikana lisääntymään siinä määrin, että se on sekä rahallisesti että korkeakoulujen

henkilöresurssien kannalta erittäin vaativa ja raskas järjestelmä - mahdollisesti jopa kestävätkön. Potentiaalisia akkreditoitavia koulutusohjelmia on nykyisin yli tuhat. (Orelma & Toikka & Salminen 2003)

SUOMEN TOIMET

Suomessa näyttäisi olevan tarve lisätä arviointitoiminnan systemaattisuutta ja läpinäkyvyyttä, jotta laadunvarmistusjärjestelmämme herättäisi kansainvälisesti luottamusta ja lisäisi suomalaisen korkeakoulutuksen vetovoimaisuutta. Berliinin kommuniquea edellyttää akkreditointia, sertifiointia tai selvästi osoitettavissa olevaa muuta vastaava järjestelmää. Arviointijärjestelmämme kuuluu lähinnä viime mainittuun kategoriaan. Ja vaikka suomalainen arviointi on jopa kattavampaa ja järjestelmällisempää kuin monissa muissa Eu-maissa, näyttää sille, että ulkomaisin silmin katsottuna tämä ei toistaiseksi ole riittävän selvästi osoitettavissa.

Opetusministeriö asetti Korkeakoulujen arviointineuvoston aloitteesta vuoden 2003 elokuussa laaja-alaisen työryhmän selvittämään korkeakoulujen kansallista laadunvarmistusta. Sen tehtävänä oli tammikuun, sittemmin helmikuun 2004 loppuun mennessä analysoida suomalaisen korkeakoulutuksen laadunvarmistuksen nykytila ja kehittämistarpeet ja tehdä kehittämissesityksiä kansainvälinen kehitys huomioon ottaen. Artikkelin kirjoittaja kuuluu kyseisen työryhmän sihteeristöön. Ennen kyseisen työryhmän työtä Suomessa ei ole kansallisesti keskusteltu siitä, mitä korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmiltä tulee edellyttää. Työryhmän esitykset ovat pyrkimys vastata näihin kansallisiin ja kansainvälisiin tarpeisiin.

Hahmoteltaessa Bolognan prosessin edellyttämää tulevaa korkeakoulutuksen laadunvarmistusjärjestelmää Suomessa valittavana ovat olleet seuraavat vaihtoehdot:

- Systematisoidaan nykyinen arviointitoiminta ja taataan sen kattavuus.
- Lisätään järjestelmällistä korkeakoulujen laadunvarmistusta.
- Valitaan uusi suunta ja luodaan uusi arviointikulttuuri.

Kansainvälisissä tarkasteluissa suomalaista korkeakoulujärjestelmää on pidetty korkeatasoi-

sena ja tasalaatuisena. Eri korkeakoulujen tarjoamissa opinnoissa ei ole suuria eroja sen perusteella, mikä korkeakoulu ne järjestää tai missä osassa maata ne sijaitsevat. Tätä kirjoitettaessa näyttäisikin siltä, että laadunvarmistusjärjestelmää kehitetään edellä mainituista lähtökohdista ensimmäisen ja toisen vaihtoehdon varaan, huolehtimalla arvioinnin kattavuudesta ja järjestelmän aiempaa paremmasta läpinäkyvyydestä ja uskottavuudesta ulkopuolisille.

Vaikka kansallinen järjestelmämme on pääosin kunnossa ja korkeakoulujen laatutaso moneen muuhun Euroopan maahan nähden homogeeninen ja luotettava, suomalaisen korkeakoulutuksen laadunvarmistusjärjestelmiin kohdistuu kuitenkin tiettyjä kehittämistarpeita Berliinin kommuniquean perusteella. Arviointitoiminnan systemaattisuutta ja läpinäkyvyyttä on lisättävä, jotta laadunvarmistusjärjestelmämme olisi kaikilla tasoilla kansainvälisesti luottamusta herättävä ja suomalaisen korkeakoulutuksen vetovoimaisuutta lisäävä.

Suomessa korkeakoulujen evaluoinnit ovat tähänneet ennen kaikkea kehittävään arviointiin. Koko arviointiprosessi kaikkine vaiheineen on suunniteltu sellaiseksi, että se mahdollisimman suuressa määrin tukisi korkeakoulun omaa kehittämistyötä. Akkreditointi on käytössä Suomessa ainoastaan vapaaehtoisena koskien yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen erikoistumisopintoja. Lisäksi ammattikorkeakoulujen toimilupa-arvioinnit olivat akkreditaatioprosesseja. Myös akkreditointiin sisältyy keskeisesti laadun arviointi. Yksinkertaistaen evaluoinnin/arvioinnin ja akkreditoinnin välisen eron voi määrittää siten, että arviointi tähtää koulutuksen laadun kehittämiseen ja parantamiseen, akkreditointi laadun varmistamiseen. Akkreditoinnin yhteydessä puhutaan usein myös ns. minimitason varmistamisesta. Keskeinen ero on arvioinnin ja akkreditoinnin lopputulema, joka on erilainen: akkreditoinnissa joko saadaan lupa toimia tai sitten ei.

Laadun arviointia voidaan tehdä monessa eri tarkoituksessa. Arviointi voi tähdätä sen kohteen kehittämiseen ilman että siihen liittyisi ulkoisia arvosanoja tai toimilupia. Arviointilla voi olla myös kontrolloivampi merkitys silloin, kun tavoitteena on toimia sisäänpääsynä johonkin pysyvään tai määräaikaiseen toimilupaan. Voidaan puhua myös tilivelvollisuuden (accountability) osoittamiseen tähtäävästä arvioinnista, kontrolloi-

vasta arvioinnista ja sopeutumiseen (compliance) tähtävästä arvioinnista. Nämä kontrolloivamat arvioinnin muodot ovat nousseet erityisesti Pohjoismaiden korkeakoulupolitiikassa esille eräänlaisena vastavoimana korkeakouluille myönnetystä suuremmasta autonomiasta. (Salminen & Lampinen 2004)

Suomessa omaksuttu kehittävä arviointi on tällä hetkellä eurooppalaisittain harvinaisuus. Lähes kaikki Euroopan arviointiorganisaatiot ilmoittavat myös pyrkivänsä kehittävään arviointiin tai kehittävään akkreditaatioon, mutta näyttää siltä, että käytännön ratkaisut ovat kovin kirjavia. Kehittävän arvioinnin tärkeä ominaisuus on, että se katsoo ja kurkottaa tulevaisuuteen, ja tarkastelun 'vähäisempänä' painopisteenä on se mitä juuri nyt on tai mitä aikaisemmin on ollut. Kehityskelpoisuus, strategian laatu ja sen realistisuus, sisäisten laatujärjestelmien toimivuus ja vastaavat seikat nousevat näin etualalle arvioinnin kohteina. (Lindqvist 2004). Erityisesti juuri nyt olisi mahdollisuus tuoda tätä esiin voimakkaammin myös eurooppalaisissa keskustelussa, akkreditoinnin vaihtoehtoa.

Suomessa ei näyttäisi olevan halukkuutta eikä tarvetta siirtyä akkreditointiin kattavana kansallisena koko korkeakoulutusta koskevana laadunvarmistusjärjestelmänä saati kattavaan korkeakoulujen tai niiden koulutusohjelmien akkreditoinjärjestelmään. Kuten edellä on todettu, tällaisiin ratkaisuihin on kuitenkin päädytty esimerkiksi Saksassa ja Hollannissa.

On otettava myös huomioon, että Suomessa koulutusjärjestelmän ylimmät ohjaustasot antavat yliopistoille enemmän itsenäisyyttä ja omaa valtaa kuin esimerkiksi Saksan osavaltioissa, Alankomaissa, Norjassa, Iso-Britanniassa tai Ruotsissa sovelletut ohjausmallit. Tämä koskee yliopistojen johtamisjärjestelmiä ja -menettelyjä sekä yliopistojohdon aseman järjestelyä. (Temmes & Ahonen & Ojala 2002)

Joudumme kansainvälisen uskottavuuden vuoksi hakemaan näyttävämpiä ratkaisuja laadunvarmistusjärjestelmämme kehittämiseen kuin ehkä muutoin olisi tarpeen. Uudet ratkaisut ovat välttämättömiä, sillä erityisesti Euroopan ulkopuolella suomalaista järjestelmää verrataan maihin, jotka painottavat laatua ja sen todentamista.

Suomessa on lähdetty siitä, että kukin yliopisto ja ammattikorkeakoulu voi rakentaa omiin tarpeisiinsa parhaiten sopivan laadunvarmistusjärjestelmän. Lähitulevaisuuden laadunvar-

mistusjärjestelmien arviointia (auditointia) hahmoteltaessa Bologanan prosessin Berliinissä syyskuussa 2003 pidetyn seurantakokouksen kommunikation edellyttämällä tavalla voidaan katsoa, että laadunvarmistus ja auditointi täyttävät vaadittavat kansainvälisen yhteistyön edellytykset.

Työryhmän mielestä auditoinnin kaltainen menettely soveltuu akkreditointia paremmin suomalaiseen korkeakoulujärjestelmään. Suomessa korkeakoululainsäädäntö määrittelee korkeakoulujen toiminnan yleiset velvoitteet ja siten takaa eräänlaisen minimitason toteutumisen koulutuksessa. Vaikka länsieurooppalaiseen akkreditointiin on viime vuosina liitetty kehittävän arvioinnin elementtejä, kuten kehittämisvelvoitteita ja läpäisyehdoja, se on raskas ja taloudellisesti auditointia kalliimpi ratkaisu, jonka hyötyä koulutuksen kehittämiseksi ei ole yksiselitteisesti kyetty osoittamaan.

Työryhmä (Opetusministeriö 2004:6) esittää, että:

1. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut kehittävät laadunvarmistusjärjestelmät, jotka kattavat korkeakoulun koko toiminnan. Laadunvarmistusjärjestelmien tulee
 - a) täyttää Euroopan korkeakoulualueen kehityksessä olevat laadunvarmistuskriteerit,
 - b) olla osa toiminnan ohjaus- ja johtamisjärjestelmää,
 - c) kattaa korkeakoulun koko toiminta,
 - d) nivoutua osaksi korkeakoulun normaalia toimintaa,
 - e) olla jatkuvia,
 - f) olla dokumentoituja ja
 - g) mahdollistaa kaikkien korkeakoulu yhteisön jäsenten osallistuminen laatutyöhön. Korkeakouluilla on päävastuu järjestämänsä koulutuksen kehittämisestä ja sen laadusta.
2. Kansallisena arviointiratkaisuna otetaan käyttöön yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien arviointi eli auditointi. Auditoinnin suunnittelu- ja pilottivaihe toteutetaan vuosina 2004-2005 Korkeakoulujen arviointineuvoston ja korkeakoulujen yhteistyönä. Tavoitteena on, että auditointi toteutetaan määräväsin (esimerkiksi 5-6 vuoden välein) ja että kaikkien korkeakoulu-

jen laadunvarmistusjärjestelmät on auditoitu kertaalleen vuoteen 2010 mennessä.

- Opetusministeriö kehittää menetelmät ja kriteerit uuden koulutuksen aloittamiseen, koulutuksen lakkauttamiseen ja olemassa olevan koulutuksen arvioimiseksi erityistapa-uksissa.

Korkeakoulutuksen laadunvarmistustyöryhmän raportti (Opm 2004) on luettavissa opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/julkaisut/koulutus/2004/tr06/kuvailu.html>.

Työryhmän muistio on lehden painoon menon aikaan parhaillaan lausuntokierroksella. Korkeakouluilta, valtakunnallisilta opiskelijajärjestöiltä ja muilta keskeisiltä tahoilta on pyydetty työryhmän esityksistä lausunnot 14.5.2004 mennessä.

LÄHTEET

- anon 1998. Sorbonne. Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System.
- anon 1999 a). Eurooppalainen korkeakoulualue. Bolognassa 19. päivänä kesäkuuta 1999 kokoontuneiden Euroopan opetusministereiden yhteinen julistus. www.minedu.fi/koulutus/yliopistokoulutus/bologna
- anon 1999 b). Trends in Learning Structures in Higher Education. Project Report prepared for the Bologna Conference on 18-19 June 1999. Copenhagen. Notex-Tryk & Design.
- anon 2001 a). Shaping the European higher education area, Message from the Convention of European higher education institutions, 31.3 2001;
- anon 2001 b) Opetusministereiden Prahan kommuniquea, 19.5. 2001
- Eurydice: Alankomaat 2002 The Education System in the Netherlands - 2001. <http://www.eurydice.org>. Käytetty mm. 1-3.1. 2004.
- Faber, M. & Huisman, J. 2003. Same Voyage, Different Routes? The course of the Netherlands and Denmark to a 'European model' of quality assurance. Quality In Higher Education, vol. 9, No 3. Taylor & Francis Ltd., s. 231-241.
- Franke, S. 2002. From Audit to Assessment - a national perspective on an international issue. In: Quality in Higher Education. Vol. 8 No. 1, 2002, 23-28
- Harvey, L. 2003. Accreditation models in higher education. Experiences an perspectives. ENQA workshop. Rooma 13.-15.11.2003
- Haug, G. & Kirstein, J. 1999. Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe ("Trends 1").
- Haug, G. & Tauch, C. 2001. Towards the European higher education area: survey of main reforms from Bologna to Prague ("Trends II").
- Haug, G. 2003. Quality assurance/accreditation in the emerging European higher education area: a possible scenario for the future. European Journal of Education, 3/2003, September 2003.
- Huttula, T. 2003. Laadunvarmistus korkeakoulupoliittisena kysymyksenä. Teoksessa A. Kauppi & T. Huttula (toim.) Laatia ammattikorkeakouluihin. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 7:2003, Edita. s.119 - 133.
- Lampinen, O. 2003. Suomalaisen korkeakoulutuksen uudistaminen. Reformeja ja innovaatioita. Opetusministeriön julkaisuja 2003:25. Vammalan kirjapaino.
- Leeuw, F.L. 2002. Reciprocity and Educational Evaluations by European Inspectorates: assumptions and reality checks. Quality in Higher Education, Vol. 8, No 2. Carfax Publishing, 135-149.
- Lindqvist, O.V. 2004. Evaluaatio/akkreditaatio - erilaisia eurooppalaisia käytänteitä laatutyössä. Julkaisematon työpaperi, Korkeakoulujen arviointineuvosto.
- OECD 2003. Polytechnic Education in Finland. Reviews of National Policies for Education.
- Opetusministeriö 2004. Korkeakoulutuksen laadunvarmistus. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:6. Yliopistopaino.
- Orelma, A. & Toikka, M. & Salminen, H. 2003. Korkeakoulutuksen laadun varmistuksesta Saksassa. Kever, ammattikorkeakoulujen verkkolehti Kreodi 4/2003. <http://www.tokem.fi/kever/kever.nsf/>
- Raivola, R. 2002. Tavoitetaanko laatu standardeihin yltämällä? Teoksessa E. Olkinuora, R. Jakku-Sihvonen & E. Mattila (toim.) Koulutuksen arviointi. Lähtökohtia, malleja ja tilannekatsauksia. Turun yliopiston kasvatus-tieteellinen tiedekunta. Painosalama Oy, Turku. s.15-30.
- Rinne, R. 2002. Kansallisen koulutuspolitiikan loppu? Teoksessa R. Honkonen (toim.): Koulutuksen luma. Retoriikka, politiikka ja arviointi. Tampere.
- Salminen, H. 2000. Factors behind the Finnish higher education reform - the establishment of AMK-institutions. Reforms and Policy. Adult education research in Nordic Countries. Tapir Academic Press. Norway, s. 59 - 78.
- Salminen, H. & Lampinen, O. 2004. Korkeakoulujen laadunarviointi - kontrollia vai kehittämistä, vallan uusi suunta? Futura 1/04. Tulevaisuuden tutkimuksen seura. s. 67- 78.
- Smouth, M. & Stephenson, S. 2002. Quality Assurance in South African Higher Education: a new beginning. Quality in Higher Education, Vol. 8, No 2. Carfax Publishing, 197-206.
- Temmes, M. & Ahonen, P & Ojala, T. 2002. Suomen koulutusjärjestelmän hallinnon arviointi. Opetusministeriö. Helsinki. http://www.minedu.fi/julkaisut/pdf/koullhall_arv/koullhall_arv.pdf
- Westerheijden, D. & Van der Wende, M. 2001. From Bologna to Accreditation, design requirements for quality assurance in Europe. INQAAHEE Conference, Bangalore, 19-22.3. 2001.
- Woodhouse, D. 2003. Quality Improvement through Quality Audit. Quality in Higher Education, Vol. 9, No 2, July 2003.